

DOSYA/DERLEME**TÜRKİYE'DE SENDİKACILIK VE SİYASET**

Yüksel AKKAYA*

İşçi sınıfının ve örgütleri olan sendikaların, siyasetle uğraşmadan, kapitalist sistem içinde kalarak sorunlarını çözüp çözemeyeceği sorusunun yanıtı günümüz dünyasında bakıldığında, bir kez daha büyük bir açıklık kazanmıştır. Kapitalist sistemde zaman zaman önemli haklar elde edilse de bu haklar ilk kriz ile birlikte ortadan kaldırılmaktadır. Tüm bunalım dönemleri bunu doğrulayan örneklerle doludur. Bu durum, sendikaların siyaset ile ilişkisinin ne olacağını da gösteren önemli bir olgu özelliği taşımaktadır. Kapitalist sistem içinde kalarak, sadece çalışma koşullarını ve ilişkilerini düzeltmeye, iyileştirmeye yönelik dar bir siyasal yaklaşım kalıcı haklar kazandırmamakta, bu haklar ilk kriz ile birlikte bir sabun köpüğü gibi hızla yok olmaktadır. Bu durumda ortaya önemli bir soru çıkmaktadır: işçi sınıfı ve örgütleri olan sendikalar, kendileri için ücretli kölelik düzeni olan bir sistemin yarattığı sonuçları yumuşatmak, hafifletmek için mi mücadele etmeli, siyaset ile olan ilişkisini buna göre mi biçimlendirmeli; yoksa bu sorunu kökten çözecek olan başka bir seçeneği, ücretli kölelik düzenine son verecek olan iktidarı almayı hedefleyen siyasal faaliyetler de mi bulunmalıdır?

İşçi sınıfının önde gelen teorisyenlerinden, düşünürlerinden Marx ve Engels (1967), 1848 yılında, Komünist Manifesto'yu yazdıklarında işçi sınıfının ve örgütleri olan sendikaların siyaset ile ilişkisine yönelik ilk düşüncelerini dolaylı şekilde de olsa ortaya koymuşlardır: "Günümüze kadar tüm toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir". Kuşkusuz, bu mücadele işçi sınıfı ile iktidara egemen olan burjuvazi arasında olacaktır. Marx ve Engels'e göre, emek ile sermaye arasındaki mücadele tarihten kaynaklanan bir mücadeledir, ancak işçi sınıfının egemen olup, iktidara gelmesiyle sona erebilir. Bu yaklaşım sonucunda, sendikaların işlevleri de farklı olacaktır. Marx, 1866 yılında Cenevre'de toplanan Enternasyonel'in 1. Kongresinde sendikalar ile ilgili kararda, çağının sendikalarını, "geçmiş", "bugünü" ve "geleceği" olmak üzere üç ana başlık altında ele almıştır (Marx-Engels, 1978).

Marx'a göre, yoğunlaşmış bir toplumsal güç olan sermaye karşısında kendi aralarında rekabet eden, emek gücünden başka bir şeye sahip olmayan, gücü sayısal çokluğuna bağlı olan işçiler eşit koşullarda sözleşme yapamamaktadırlar. Ama bu sayısal güçte bölünmüştür, kendi aralarında rekabet etmektedirler. Sendikalar, başlangıçta, işçilerin kendilerini hiç değilse salt köle olma durumunun üstüne çıkaracak sözleşme koşulları elde etmek üzere aralarındaki rekabeti kaldırma veya denetim altına alma yolundaki kendiliğinden girişimlerinden doğmuştur. Bu nedenle de sendikaların öncelikli amacı, ücret ve çalışma sürelerinden kaynaklanan sorunlarla sınırlıydı. Bugünkü üretim süreci sürdükçe bu mücadele meşru olmanın ötesinde zorunlu olmaktadır. Bu nedenle, bütün ülkelerde sendikalar kurulmalı ve birleştirilmelidir. Çünkü, sendikalar, emek ile sermaye arasındaki gerilla savaşları için gerekli olduğu kadar, ücretli emek sistemini ortadan kaldırmak ve yerine geçmek için de önemli örgütlü güçlerdir.

Sendikalar, sermayeye karşı günlük ve yerel mücadeleye gereğinden fazla eğildiklerinden, hala, ücretli kölelik sistemine karşı mücadelede sahip oldukları gücün farkında değildirler. Bu nedenle de siyasal mücadele ve genel eylemlerden uzak kalmışlardır. Ama, son gelişmeler, sendikaların tarihsel görevinin farkına varmakta olduğunu göstermektedir. Sendikaların hali hazır durumunu böyle değerlendiren Marx, onlara yeni görevler yükliyordu. Sendikalar artık, işçi sınıfının kesin kurtuluşunun geniş çıkarları uyarınca, onun örgütlenme merkezleri olma bilinciyle hareket etmelidirler. Bu doğrultudaki her toplumsal ve siyasal harekete yardımcı olmalıdırlar. Tüm işçi sınıfının savunucu ve temsilcisi olduğu için üye olmayanları da saflarına almalıdırlar. Çok düşük ücret alan tarım işçileri gibi kesimlerin çıkarları ile ilgilenmelidirler. Çabalarının, dar ve bencil olmanın çok ötesinde, milyonların kurtuluşunu amaçladığını anlatmalıdırlar.

Marx, sendikaları yalnızca salt iktisadi örgütler olarak görmemekte, politik işlevi olan sınıf örgütü olarak değerlendirmekte, ücretli emek sistemi olan kapitalizmin

*Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İİBF

ortadan kaldırılmasını sağlayacak önemli örgütlerden biri olarak görmektedir. Çünkü, Marx'a göre, işçi sınıfının politik hareketi, iktidarı ele geçirmek içindir ve işçi sınıfının sermayeye karşı giriştiği her ekonomik mücadele de nihayetinde bir siyasal mücadeledir (Işıklı, 1990). Ancak, bu mücadeleden zaferle çıkmak için kendiliğinden bilincin yeterli olup olmayacağı, bu kendiliğinden edinilen bilincin dışında işçi sınıfına dışardan bir bilinç taşınıp taşınmayacağı sorunu, özellikle sendikal örgütlenme açısından, Marksistlerin üzerinde durdukları önemli bir sorun olmuştur.

Marx'ın kuramını Rusya'da bir devrim ile somutlaştırmaya çalışan Lenin (1990), 1902 yılında yayımlanan "Ne Yapmalı?" başlıklı kitabında, "bütün ülkelerin tarihi göstermektedir ki, işçi sınıfı, salt kendi çabasıyla yalnızca sendika bilincini, yani sendikalar içerisinde birleşmenin, işverenlere karşı savaşım vermenin ve hükümeti gerekli iş yasalarını çıkarmaya zorlamanın vb. gerekli olduğu inancını geliştirebilir". Yani, bu haliyle işçi sınıfının kendiliğinden bilinci en çok sendikacılık olabilir, onu aşamaz. Lenin'e göre, bunu aşmak, sınıfsal bakış açısına ve bilince ulaşmak için işçi sınıfına bilinç dışarıdan götürülmelidir. Kuşkusuz bu bilinci götürülecek olan da siyasal partiler ve onların düşünceleri, militanlardır. İşçi sınıfının yandaşı aydınlardır.

Şimdi bu kısa değerlendirmelerin ışığında Türkiye'de sendikacılık ve siyaset ilişkilerini bakabiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Sendikacılık ve Siyaset Osmanlı İmparatorluğundaki sanayileşme sürecine bağlı olarak çağdaş anlamda işçi sınıfı ve örgütleri de geç ortaya çıkmıştır. 1894 yılında kurulmuş olan ve hemen kapatılan Osmanlı Amele Cemiyeti hariç tutulursa, Osmanlı topraklarında sendikal örgütlenme 1908 yılı grevleri ile başlamış, Selanik ve İstanbul gibi işçi sınıfının sayıca gelişmiş ve etkin olduğu yerlerde siyaset ile ilişki kurmuştur. Özellikle Selanik'te başlayan sosyalist hareket ile bağ kurma çabaları kayda değer gelişmeler göstermiştir. İmparatorluğun bu "özgürlükler şehrinde" sanayileşme sürecine bağlı olarak sınıfsal kristalizasyonun belirgin olarak ortaya çıkışı, işçi hareketleri açısından bir hareketliliğe de yol açmıştır. İşçi hareketleri, sosyalist hareket ile bağ kurmaya başlamış, sınıfsal temelde talepleri ön plana çıkararak Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun kuruluşu ile sonuçlanmıştır. Her milliyetten işçiyi kapsayan bu sendikal örgütün en önemli özelliği ise imparatorluğun en siyasallaşmış işçi örgütü olması idi. Balkan savaşları ve ulusal kurtuluş mücadeleleri sonucunda imparatorluk sınırları dışında kalan bu örgüt Cumhuriyet Türkiye'sine sendikacılık ve siyaset ilişkisi açısından bir mirasın ve deneyimin de devredilmesine yol açamamıştır (Akkaya, 1991).

İstanbul'da kurulmuş olan çok sayıdaki "sosyalist" sıfatını taşıyan parti ile Türkiye Komünist Fırkası işçi sınıfı ve sendikal hareket ile bağ kurmaya çalışmış, bu çabalarında zaman zaman kayda değer başarılar sağlamıştır. Özellikle 1908 yılı grevlerinden sonra bir işçi

sorunu olduğunu da fark eden partiler programlarında çalışma hayatına ilişkin sorunlara yer vermiş, işçi sınıfı ile pragmatik şekilde de olsa bir bağ kurmaya çalışmıştır (Akkaya, 1992; Güzel, 1996; Gülmez, 1983; Işıklı, 1990). Bunlardan H. Hilmi'nin kurduğu Osmanlı Sosyalist Fırkası (1910) başlangıçta işçi hareketi ile önemli bir bağ kurmasa da daha sonra, 1919 yılında kurduğu Türkiye Sosyalist Fırkası işçiler ve sendikalar ile özellikle mütareke döneminde hatırı sayılır bir bağ kurmuş ve etkili grevler gerçekleştirmiştir. 1919-1922 dönemi grevlerine de damgasını vurmuş olan bu parti tüm zaaf ve eksiklerine rağmen imparatorluk döneminin en önemli siyaset ile sendikal hareket arasında ilişki kurmuş olan örgütü olmuştur. 1919 yılında kurulmuş olan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ise Türkiye İşçi Derneği'ni kurarak işçiler ile daha kurumsal ilişkilerde bulunmaya yönelmiş, ama etkisi oldukça sınırlı kalmıştır.

Dönemin iktidar partisi İttihat ve Terakki ise sendikal harekete başlangıçta daha çok bir kontrol aracı olarak bakmak istemişse de daha sonraki eyilimi yasaklama yönünde olmuştur. 1909 yılında çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanunu (TEK) ile kamudaki kurum ve kuruluşlar ile imtiyaz ve ruhsat almış işletmelerde sendika kurulmasının yasaklanması ise İttihat ve Terakki'nin artık sendikacılığa bir sosyal kontrol aracı olarak bile bakma gereği duymadığını göstermektedir. Kuşkusuz bu yasağın temelinde sendikaların sosyalist düşüncelere kapılma kaygısı yatmaktadır (Gülmez, 1983; Güzel, 1996). TEK ile sendikal örgütlenmenin yasaklanmasına rağmen işçiler "cemiyet" adı altında örgütlenmeye devam etmiştir. Kurulan siyasal partilerden sosyalist ve komünist sıfatını taşıyanlar ise sendikal hareket ile bağ kurma çabalarını sürdürmüştür. Ancak, bu çabaların Avrupa'da olduğu gibi çok önemli boyutlara ulaştığını söylemek mümkün görünmemektedir. Balkanlardan gelen ve sosyalist hareket ile tanışmış olan göçmenlerin içinden özellikle bütün işçileri bu bağı kurup sürdürmekte en ısrarlı olan kesim olmuştur. Tüm bu çaba ve isteğe rağmen imparatorluk döneminde sendikacılık ve siyaset ilişkisi açısından döneme damgasını vuracak kayda değer bir ilişkinin varlığından söz etmek zor görünmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri iktidarın bu konudaki yasaklayıcı kesin kararlılığı ise, bir diğer nedeni de hem siyasal hareketin güçsüzlüğü hem de işçilerin ve örgütlerinin bu konudaki isteksizliğidir.

Göçler, bağımsızlık savaşları sonucunda sınır dışında kalma nedenleri ile Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyet Türkiye'sine sendikacılık ve siyaset ilişkisi kuracak deneyim ve birikim taşınamamış, bu birikim ve deneyime sahip olanların önemli bir bölümü sınırların dışında kalmıştır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Sendikacılık ve Siyaset

Genç Cumhuriyet, ne niceliksel ne de niteliksel açıdan deneyime birikime sahip bir işçi sınıfı devr almamışken, bir de işçi sınıfına yönelik siyaset yapan etkili parti ve siyasetçilerin de önemli bir kısmını kaybetmiştir. Cumhuriyet'i ilan eden kadrolar sınıf mücadelelerinden bihaber değillerdi. Avrupa'daki gelişmelerin bir kısmına

bizatihi tanık olmuşlar, bir kısmını da yakından izlemişlerdi. Öyle olduğu için de "sınıfsız kaynaşmış bir kütle" yaratmanın yollarından birinin işçileri siyasetten uzak tutmak olduğuna karar vermişlerdi. Bunun için önce işçi örgütlenmelerini yasaklamaya, daha sonra iktidarın denetimi altında biçimlendirmeye çalışmışlarsa da, en sonunda 1936 yılından itibaren örgütlenmenin kesinlikle yasaklanmasına karar vermişlerdir. 1938 yılında Cemiyetler Kanunu'nda yaptıkları bir değişiklikle, "sınıf esasına dayalı cemiyet kurmayı" yasaklayarak işçilerin örgütlenmesinin önüne geçmek istemişlerdir. 1946 yılına kadar süren bu yasak ile işçi örgütlenmesi açısından ölü bir dönem yaratmışlardır. Bu dönem işçilerin yardım ve emeklilik sandıkları kurdukları oldukça etkisiz bir dönemdir de.

1946 yılında sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının kaldırılması ile birlikte Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisi gibi sosyalist partilerin öncülüğünde yeniden sendikalar kurulmaya başlanmıştır. Yeni dönemin temel özelliği bu kez sendikaların doğrudan siyasetle ilişkili olarak doğmasıdır. Yani, bir önceki dönemin tüm çabaları boşa çıkmış gibidir. Ancak, işçi sınıfının siyaset ile ilişki kurmamasını temel ilke edinmiş olan yönetim için bu durum müdahaleyi kaçınılmazlaştırmış, aralık ayında sıkıyönetim komutanlıkları aracılığı ile sosyalist partiler ve onlarla ilişki içinde olan sendikalar kapatılmıştır. Böylece, cumhuriyet döneminin sendikacılık ve siyaset ilişkisi açısından en önemli gelişmesi dumura uğratılmıştır. 1947 yılında çıkarılan sendikalar yasası ile de sendikaların siyaset yapamayacağı hükme bağlanmıştır.

Sendikalar yasasındaki bu düzenlemelere rağmen, iktidar partisi ile ana muhalefet partisi sendikaları kendi denetim ve güdümleri altında siyasallaştırmaktan kaçınmamışlardır. 1947-1950 döneminde CHP iktidarın nimetinden yararlanarak sendikaları kendi denetiminde tutmak isterken, DP de muhalefet olmanın avantajlarını kullanmak istemiştir. 1950-1960 döneminde ise bu kez roller değişmiş, DP iktidar olmanın nimetlerinden yararlanırken, CHP'de muhalefet olmanın avantajlarından yararlanmaya çalışmıştır. 1947-1960 arasındaki dönem, sendikacıların da güçlerinin farkına vardıkları, siyasal avantajlardan yararlanmak istedikleri bir dönemdir. Güçlü ve etkili sendika yöneticileri iktidar ve muhalefet partileri nezdinde "muteber" insan olma rantını kullanarak, zamanla siyasal hayatın içinde varlıklarını ortaya koymaya yönelmişlerdir. Bu yönelişin sonucunda zaman zaman iktidar ve muhalefet partilerinden milletvekili olmayı başarmışlardır. Ancak bu dönem boyunca sendikal hareketin siyasetle ilişkisi yöneticilerinin milletvekili olup olmaması ile sınırlı kalmıştır. Özellikle 1951 yılındaki komünistlerin tutuklanmasından sonra işçiler için sınıfsal temelde siyaset yapmak mümkün olmamıştır. Dönemin soğuk savaş rüzgarları işçileri ve örgütleri olan sendikaları meşruluklarını ortaya koymak için daha da milliyetçi olmaya itmiş, sendikalar bu nedenle zaman zaman "komünizmi tel'in mitingleri" düzenlemek zorunda kalmıştır. Baskıcı ortam nedeni ile grev hakkını talep etmek

bile siyasal bir davranış olarak algılanmış, bu talepte bulunanlar hainlik ve komünist olmakla suçlanmışlardır (Güzel, 1996; Akkaya, 2002).

Türk-İş ve Siyaset

1952 yılında kurulmuş olan Türk-İş iktidar sendikacılığını benimseyerek, iktidara gelen partiler ile iyi korporatist ilişkiler kurmaya çalışmıştır. İktidarın kontrol ve denetiminde faaliyet gösteren Türk-İş ve bağlı sendikaların yöneticileri siyaseti daha çok milletvekili olmak, bakanlarla görüşmek şeklinde algılamış, sınıfsal temelde bir sendikal politika izlemeyi hiç düşünmemişlerdir. Yer yer dillendirdikleri düşünceler ise daha çok çalışma ilişkileri ve çalışma hayatı ile ilgili olmuştur. Bu tür "siyasal" faaliyetlerden en kayda değer olanı ise 1954 seçimlerinde on sendikacının "İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi" oluşturulması idi. Ancak, 40 kadar aday desteklemek üzere faaliyete girişmesine izin verilmeden Komitenin kurucuları ve yöneticileri aleyhinde adli soruşturma açılmıştır (Işıklı, 1990). İktidarının son dönemlerinde DP Türk-İş'i ve bağlı sendikaları "başlıca fonksiyonları devlet ve hükümet büyüklerine bağlılık telgrafları çekmekten ibaret olan kuruluşlar haline" getirirken (Işıklı, 1990), sendikacılık ile siyaset ilişkisinin sınırlarını da belirlemiş oluyordu. DP iktidarı izleyen yıllarda bu türden davranışların dışındaki her türlü demeç ve açıklamayı siyasal faaliyet kabul edip, sendikalar yasasındaki siyaset yasağına dayanarak sendikaları kapatmaya ya da baskı altına almaya yönelmiştir.

1950'li ve 1960'lı yıllardaki sendikal eğitim politikaları da sendikacılığı siyasetin dışına taşımaya yönelmiştir. Özellikle Amerikalı sendikacılar aracılığı ile hem Türkiye'de hem Amerika'da eğitilen Türk-İş ve bağlı sendikaların yöneticileri siyaset yapmamayı, sınıfsal temelde mücadele etmemeyi çok iyi öğrenmişlerdir. Bu öğrendiklerini de "partiler üstü" politika adı altında hayata geçirmişlerdir. 1962 yılında Türk-İş saflarında bir ara tartışılan parti kurma çalışması (Türkiye Çalışanlar Partisi), niyeti sonuçsuz kalmıştır. Ancak bu yöndeki niyet, mevcut siyasi partilerle Türk-İş arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir (Koç, 1999). Kuşkusuz bu ilişkinin düzeyi iktidarda olup olmamaya bağlı olarak değişmektedir. Siyasal ilişki ise özellikle seçim dönemlerinde milletvekilliği adaylığı önermek ve aday olmak ile de sınırlı kalmaktadır.

Kamu kesiminde ağırlıklı olarak örgütlenmiş olan Türk-İş, temsil ettiği üyelerinin çıkarlarını çatışmaya giderek almaktan çok, hükümetler ile iyi ilişkiler kurup, uzlaşarak elde etme yöntemini benimsedi. Hükümetlerin de sıcak baktığı bu ilişki her iki taraf arasındaki korporatist ilişkileri pekiştirdi. Bu "iyi ilişkiler" politikası beraberinde "partiler üstü politika"yı da getirdi. 1964 yılında yapılan 5. Genel Kurul'da Tüzüğe "Türk-İş, İcra ve Yönetim Kurulu ile, Türk-İş'e bağlı teşekküllerin yetkili birer temsilcilerinin iştirak ile meydana gelecek kurulun ortak kararı olmadıkça, siyasi partilere ve onlara bağlı teşekküllere karşı mutlak bağımsızlığını korumayı ve partilerüstü bir politika gütmeyi amaç bilir" şeklinde bir hüküm eklendi

(Mumcuoğlu; 1979). Böylece, "partilerüstü politika" Türk-İş'i resmen bağlayan bir kural haline geldi. Üyeleri açısından homojen bir yapıya sahip olmayan Türk-İş, bu politika ile hızla gelişen işçi hareketinde siyasal nedenli parçalanmalardan da kurtulmak istedi.

"Partilerüstü politika", kamu kesiminde ağırlıklı olarak örgütlenme, hükümetlerle iyi ilişkiler kurma gibi istekler, yapısal açıdan değerlendirildiğinde, Türk-İş'in devletçe tanınmasını ve gözetilmesini, korporatist teşviklerle donatılmasını gerektiriyordu. İşte bu nedenle, sendika çoğulculuğu benimsenmiş olmasına rağmen, KİT'lerde, Yüksek Hakem Kurulu, Çalışma Meclisi, Sosyal Sigortalar Kurumu, Millî Prodüktivite Merkezi, Asgari Ücret Tesbit Komisyonu, Uluslararası Çalışma Örgütü gibi kurum ve kuruluşlarda "en çok işçiyi temsil eden" konfederasyon ilkesi uygulaması benimsenerek, korporatist politika uygulaması olarak bu kurum ve kuruluşlarda Türk-İş'e temsil hakkı tanınmıştır. Böylece, işlevsel anlamda, Türk-İş ile devlet arasında birlikte politika oluşturma ve bunları uygulama işbirliği olanakları da yaratılmış oluyordu. Kuşkusuz, bu uygulama, işçilerin gözünde Türk-İş'i devlet nezdinde meşrulaştırarak, dolaylı olarak güçlenmesine ve merkezleşmesine olanak yaratmış oluyordu.

Türk-İş, 1980 Eylül'ündeki askeri müdahaleye karşı çıkmamış, "Milletin bağrından çıkan ordumuzun tam bir bütünlük içinde milletimize huzur ve güven veren bu davranışının milletimiz ve memleketimiz için hayırlı olmasını temenni ile Türk-İş topluluğu adına" memnunlukla karşılamıştır (Türk-İş; Eylül 1980). Her zaman hükümetler ve yönetenler ile iyi ilişkiler kurmak isteyen Türk-İş, 12 Eylül 1980 askeri yönetimi ile de bu türden ilişkiler kurmuş, oluşturulan yeni hükümete genel sekreterini Sosyal Güvenlik Bakanı olarak vermiştir. Türk-İş ve bağlı sendikaların büyük bir bölümü, özellikle gıda, tekstil ve metal işkollarında işçilerin DİSK'e kayışından etkilenen sendikalar, askeri müdahaleyi rakipleri kolay yoldan tasfiye etmenin bir aracı olarak değerlendirmişlerdir.

"Yeni yasal düzenlemelerde de büyük ölçüde aşınma olmayacağı, temel hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılmayacağı" umudunu taşıyan Türk-İş'in (Türk-İş, Ocak1982a) askeri yönetime açık desteği 1982 Anayasası taslağı ortaya çıkıp, TİSK'in çalışma hayatının düzenlenmesine ilişkin görüşlerini Anayasa maddeleri olarak karşılarında görüp, kendi durumlarının da tehlikede olduğunu anlayınca kadar sürdü. Türk-İş yönetimi Anayasa taslağını eleştirirken, "Türk-İş'in Anayasa tasarısı üzerindeki endişelerinin giderilmesi yolunda tek umut, bu tasarıya son şeklini verecek olan Millî Güvenlik Konseyi'dir" diyerek umudunu Millî Güvenlik Konseyi'ne bağladı (Türk-İş; Eylül 1982b). Danışma Meclisi'nin hazırladığı Anayasa tasarısını demeçlerle eleştiren Türk-İş, Devlet Başkanı'na başvurarak taleplerini dile getirdi. MGK, Anayasa taslağında sendikaları ilgilendiren bazı hükümlerde değişiklik yaptı, özellikle "üye aidatını sendikaya doğrudan öder" hükmünü kaldırıp, yerine "check-off" sistemini (sendika üyelik aidatlarının

kaynaktan kesilmesi) koyarak sendikalara önemli bir teşvik sunmuş oldu. Bu teşvik karşılığında, 1982 Anayasa'sına açıkça "hayır" kampanyası başlatmayan, çalışma hayatı ile ilgili düzenlemeleri eleştirmekle yetinen Türk-İş, 4 Kasım 1982 tarihli açıklaması ile çekingen bir şekilde "evet" yönünde tavır aldı (Türk-İş; Kasım 1982c). Böylece, MGK'nin, sınırlı da olsa, Anayasa tasarısında yaptığı değişiklikler karşılığında, özellikle işverenlerin ve akademik çevrelerin karşı çıkmasına rağmen "check-off" hakkının tanınması nedeniyle, Türk-İş de Anayasa oylamasında, net olmayan bir şekilde, kabul oyu yönünde tavır aldı (Türk-İş, Aralık 1982d).

DİSK'in kapalı olduğu dönem Türkiye'de "eylülüst" sendikacılığın da kök saldığı dönem olmuştur. 1980'li yıllar boyunca, hem yasal düzenlemeler hem de devlet müdahalesiyle "eylülüst sendikacılığın" gereksindiği korporatist politikaları hayata geçirecek sendikal yapılar oluşturulmuştur. Yasalar aracılığı ile işkolu sendikacılığı düzenlenirken, Türkiye'nin ikinci büyük konfederasyonu olan DİSK 1991 yılına kadar kapalı tutularak üyelerinin başta Türk-İş olmak üzere diğer sendikalara yönelmesi sağlanmıştır. Bu uygulamalar sonucunda, kurulduğu tarihten beri hükümetler ile "iyi ilişkiler" kurmayı ilke edinen Türk-İş daha da güçlendirilmiştir. Rekabet edeceği başka güçlü bir sendikal hareket olmadığı için Türk-İş büyük bir rehavete kapılmış, 1980 öncesini aratacak bir kimliğe bürünmüştür.

6 Kasım 1983 Genel Seçimlerinden sonra "sivil hayata" geçiş başladı ise de sendikacılıkta bir canlanma olmadı. Türk-İş, her zaman olduğu gibi, yeni hükümetlerle de iyi ilişkiler kurmak istedi. Ancak, bu yaklaşım Türk-İş yönetiminin yeni dönemi anlamadığını gösteren bir olgu olmanın ötesine geçemedi. Hükümetler ile yapılan görüşmelerde hiçbir çözüm sağlanamamanın ötesinde, önemsenmemiş olmayı bile algılayamayan Türk-İş hükümet ile karşılık bulmayan diyalog kurmada ısrar etti. İki yıllık diyalog çabalarının sonuçsuz kalmasından sonra Türk-İş ile Hükümet arasında gerginlikler tırmanmaya başladı. Kamu kesimindeki işyerlerinin toplu iş sözleşmeleri, doğrudan hükümete bağlı Kamu Koordinasyon Kurulu (KKK) tarafından yönlendirilince, Türk-İş Yönetim Kurulu, 1985 yılında toplu sözleşme görüşmelerini boykot kararı aldı. Hükümet'in boykot kararına tepkisi, sendikaların mali ve idari denetimini düzenleyen ilgili maddelere işlerlik kazandırılabilceğinin belirtilmesi oldu ve 15 sendika yöneticisi hakkında 10 yıl işçilik yapmadığı iddiasıyla dava açıldı.

Hükümetin sendikal sorunlar karşısındaki olumsuz tavrı, işçi ücretlerindeki sürekli gerileşmeler istese de istemese de "eylülüst sendikacılığın" rehavetine kapılmış olan Türk-İş'i eylem zorlarken, değişen koşullar nedeniyle tavrı ve üslup değişikliğinin gerektiğini gösteriyordu. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, 15 Nisan 1985'ten itibaren YHK'ya temsilci olarak katılmama, kapalı salon ve açık hava toplantıları yapılması kararları alındı. Ancak, reel ücretlerdeki sürekli düşüşler nedeniyle işçilerin hayat şartları giderek bozuluyor, bu nedenle de işçilerin

sendikalara olan tepkisi artıyordu. Bu durum, işçileri militanlaşmaya itiyordu. Bahar Eylemleri ise bu militanlaşmanın ve siyaset ile uğraşmayan sendikacılığa tepkinin boyutunu gösteriyordu. 1990'lı yıllarda Türk-İş "partiler üstü", ama hükümetler içi ilişkilerini sürdürmeye devam etti. 1980'li yıllarda olduğu gibi zaman zaman iktidarla yaşanan gerginlikler Türk-İş'i çalışma hayatı ve işyeri ile sınırlı, geçici, siyasallaşmaya itse de bunlar çok çabuk da unutuldu. Siyasal partileri "terbiye" etmek için 1960'ların başında olduğu gibi 1990'lı yıllarda da Türk-İş yeniden bir parti kurma zamanının geldiğini dillendirmeye başladı. Türk-İş'in sendikacılık ve siyaset arasındaki ilişkide ulaştığı en uç nokta da hep yeni bir parti kurma isteğini dillendirmesidir.

DİSK ve Siyaset

Amerikalı sendikacıların eğitim çalışmalarına rağmen, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında yaşanan özgür ortam sendikacılık ve siyaset ilişkisinin gelişmesine yol açmış, 1960-1980 dönemi bu ilişkinin en canlı yaşandığı bir dönem olmuştur. 1961 yılında, Türk-İş'i bazı sendikacıların kurduğu Türkiye İşçi Partisi, sendikacılık ile siyaset arasındaki ilişkinin ulaştığı boyutu göstermesi açısından oldukça önemli bir göstergedir. Kuşkusuz, daha sonra da 1967 yılında kurulan DİSK ve izlediği sendikal politikalar.

DİSK, Türk-İş'in "Partiler üstü" ve toplu sözleşme ile sınırlı sendikacılığına karşı "sınıf ve kitle" sendikacılığı felsefesini benimsemiş, siyasal mücadelenin, örgütlenmelerin işçiler açısından daha önemli olduğunu ön plana çıkaran bir yaklaşım içine girmiştir. DİSK, bu haliyle işçi sınıfının kendiliğinden ulaştığı bilinç düzeyi olan örgütlenmeyi aşarak, kendisi için sınıf olmaya yönelimin önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle 1967-1970 döneminde TİP ile sosyalistlerin ve emekten yana olan aydınların katkıları işçi sınıfına dışarıdan bilinç götürme sürecini hızlandırmış, işyeri ile sınırlı mücadeleyi sınıfsal perspektiften bir mücadeleye yönlendirmeye başlamıştır. Kendiliğindencilige karşı verilen mücadelede sosyalist hareketin gelişimi ve işçi sınıfı ile bağ kurmaya başlamasının önemli katkılarının olduğu bu sürecin hem Türk-İş türü sendikacılığı hem de o güne kadar sendikal hareketi denetimi ve güdümü altında tutan devleti rahatsız etmesi kaçınılmazdı. Sendikacılık ile siyaset arasında kurulmuş olan bu bağın ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu nedenle yönetim açısından yeni yasal düzenlemelere yönelmesi kaçınılmazlaştı.

DİSK'in işçi sınıfı içinde yarattığı etki, giderek artan gücü, ulaştığı siyasal düzey sermayeyi ve korporatist sendikacılığı tedirgin etmiş, etkisiz kılınması için çabalara girişilmesine yol açılmıştır. Bu yöndeki ilk ve en önemli girişim 1970 yılında, 15-16 Haziran Başkaldırısına da yol açan, 1317 sayılı yasa aracılığı ile yapılmak istenen düzenleme olmuştur. Bu düzenlemeye göre Türkiye çapında faaliyetinde bulunacak sendika ile federasyon kurulmasında işkolunda çalışan sigortalı işçilerin üçte birinin temsil edilmesi, konfederasyonun kurulmasında da sigortalı işçilerin üçte birinin biraya gelmesi

öngörülmüştü. 1970 yılındaki sigortalı işçi sayısı 1.3 milyon, DİSK'e bağlı sendikaların toplam üye sayısı yaklaşık 50 bin iken, Türk-İş'e bağlı sendikaların üye sayısı da 400 bini biraz aşıyordu. Türk-İş bile bu barajı kılıpayı aşmaktaydı. Bu düzenlemenin siyaset ile önemli bir bağ kurmaya başlayan DİSK'in tasfiyesine yönelik olduğu çok açık idi. Bu nedenle de işçiler sendikalarına sahip çıkmak için 15-16 Haziran tarihlerinde özellikle İstanbul'u sarsan bir direniş göstermiş, mücadele vermiştir.

Gerçek bir sosyalist kimlikten çok, "uvriyerist" ve "sendikalist" bir kimliğe sahip olan bu "ilk" sendikacı kuşak 15-16 Haziran başkaldırısı ile geriye çekilme ihtiyacı duymuştur. DİSK yöneticileri nasıl davranacaklarını ve neyin tehlikeli, neyin tehlikesiz olacağını çok çabuk öğrendiler. Zaten "sendikalist" sendikacı kuşağı bu konuda daha önceki dönemlerden de yeterli deneyim ve birikime sahip olup, oldukça yetenekliydi. 12 Mart dönemi ile birlikte, siyasetle ilişki kurmaya ürkek ve çekingen adımlarla yaklaşan, sosyalistlerle bağ kuran bu sendikacı kuşağı karamsarlığa kapılarak iyice geriye çekilmiştir. 1970 yılından sonra bu kez daha sola kaymış olarak yeniden kurulan TİP ile araya mesafe koymalarının temel nedenlerinden biri de budur. Yeni TİP artık bu sendikacı kuşağı için adeta bir "gayri meşru" çocuktur ve hızla uzaklaşılması gerekmektedir. DİSK'in 1975 yılındaki 5. Kongresinde bu açıkça ilan edilmiş, daha sağdaki "sosyal demokrat" bir parti olarak CHP'ye yönelinmiştir.

Maden-İş sendikasının Gönen Tesislerinde yapılan toplantıda, "bilinen kimi sendika yöneticileri" TİP'in yeniden kuruluşuna karşı çıkmış, bu partiye katılacak sendika yöneticilerinin DİSK'in birliğini parçalayacağını ileri sürmüşler, bu nedenle de hiçbir sendika yöneticisinin TİP'e girmemesini istemişlerdir (Yurt ve Dünya, 1978). Kuşkusuz bu yaklaşım Türk-İş'in "partiler üstü" politikasından farklı değildir.

1974 yılında TSİP'in kurulması, 1975 yılında da TİP'in kurulacağı yönündeki haberler DİSK yönetimini oldukça rahatsız etmiş, bu nedenle de V. Kongre raporunda tutumunu açıkça ortaya koymasını gerektirmiştir. DİSK Genel Başkanı K. Türkler'in Rapor'da yer alan "DİSK'in bu yeni kurulan ve bir başkasının da kurulacağı söylenen parti ile uzaktan veya yakından hiçbir ilişkisi yoktur. (...) DİSK Genel Yönetim Kurulu, genel doğrultudaki politikasını yeniden görüşmüş ve kararlaştırmıştır. Bu kararla DİSK'in politikası, 14 Ekim (1973) seçimlerinden önce yayınladığı çağrı bildirisi doğrultusunda daha belirgin ve kesin hale gelmiş bulunmaktadır" (DİSK, 1975). Daha belirgin ve kesin hale gelen ise artık CHP'nin dışındaki partilere, özellikle de sosyalist partilere kapalıdır. 5. Kongre ve izleyen kongreler bu yöndeki adımların hızlandığına tanıklık eden kongreler özelliği taşımaktadır. Özellikle, 1975 yılında, Türk-İş'e üye güçlü sendikalardan Genel-İş'in ayrılarak, DİSK'e katılma isteğinin kabul edilmesi CHP'ileşme sürecini hızlandıran bir başka etken olmuştur.

1980 yılına gelindiğinde DİSK ile Türk-İş arasında siyaset ilişkisi açısından pek bir fark kalmaması da bu etkisizleştirme operasyonunun başarı düzeyini

göstermektedir. Kongrelerdeki, sınıf sendikacılığı, sosyalizm hedefi söylemi ise sağa kayışı maskeleyemeye çalışan ajitatif söylemden başka bir şey değildi. Çünkü DİSK'in CHP'lileştiği 1970'li yılların ikinci yarısında Türkiye'de sosyalist hareket de önemli gelişmeler kaydetmiş, işçi sınıfı içinde küçümsenmeyecek bir etkiye sahip olmuştu. Böyle bir ortamda söylemi daha geri bir düzeyde tutmak mümkün değildi. Bu sosyalist söylem, DİSK yönetiminin CHP'ye kayma isteğine rağmen tabanı etkiliyor, işçiler arasında kök salıyordu.

Sendikacılık ve ideolojik açıdan dayanabilecekleri tek partinin Ecevit'in CHP'si olduğunu görüp anlasalar da sosyalizme akış olduğu bir zaman aralığında, Ecevit'le parlatılmış CHP imajı, DİSK tabanının aradığı imaja denk düşmüyordu. Daha sosyalizan bir imaj gerekiyordu (Küçük, 1990). Ajitatif sınıf sendikacılığı ve sosyalist söylem DİSK'in üst yönetiminin bu ihtiyacını karşılayan yaklaşımlardan biri oldu. Kongrelerde sosyalizmden, sınıf sendikacılığından söz ediliyordu, ama fiili durum farklı yöne işaret ediyordu. Görüntü ile öz aynı değildi. Keskin, parlak, ajitatif söylem sosyalizmi işaret etse de sendikal politikalar açısından uygulamada DİSK giderek daha çok Türk-İş'e benzemeye başlıyordu. Kongrelerde sosyalistlerden çok CHP'liler protokolde yer buluyor, CHP'li milletvekilleri kendilerine yakın olan adayların yönetime gelmesi için kulis çalışmaları yapıyorlardı. (Yurt ve Dünya, 1978). Bu sürecin en önemli ideolojik harcını ise Milliyetçi Cephe üzerinden faşizme karşı ortak cephe düşüncesi oluşturuyordu. (1976 yılı Eylül'ündeki DGM'ye karşı direnme, 1978 yılındaki "20 Mart Faşizme İntihar Eylemi", "5 Ocak 1979'daki "Faşizmi lanetleme" eylemi bu düşüncenin hayata geçirildiği eylemlerdir.)

"Sendikalist" sendikacılar için sosyalizmden kaçışı hızlandıran bir süreç de faşizmin giderek daha net bir şekilde ete kemiğe bürünmesi idi. 1970'li yılların ilk yarısı faşist parti MHP'nin cılız da olsa ayak seslerinin duyulmağa başladığı bir dönem olarak DİSK üzerinde etkisini duyurmaya başladı. Özellikle, 15-16 Haziran Başkaldırısı sonrasında kurulan Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK), 1970'li yılların ikinci yarısında giderek daha faal hale gelmeye başlamıştı. Milliyetçi Cephe (MC) hükümetleri ise DİSK'in iyice sağa kayışında hızlandırıcı etkenlerden biri oldu. 5. Kongresinde, "CHP'nin, faşizan gidişe karşı verdiği mücadele"yi olumlu bir gelişme sayan DİSK için artık hedef belli idi (DİSK, 1975). Faşizme karşı "ulusal demokratik cephe" altında mücadele etme ideolojisi, "faşizme ve emperyalizme karşı savaşım ve güçbirliği" ilkesini benimsemiş olan DİSK'in üst yönetimini rahatlatıyor, sağa kayışının ideolojik temellerini sağlamlaştırıyordu (DİSK, 1977). Böylece, önce korkulacak bir olgu icat ediliyor, sonra da bu olguya karşı mücadele altında sağa kaymanın taşları döşeniyordu. Bu durum siyasal faaliyetin yönünü de belirliyordu: "Bugün acil görevimiz: Faşizme karşı set çekmektir. Faşizmin tırmanmasını engellemektir. (...) Demokratik istekler etrafında en geniş demokratik güçbirliğini sağlamaktır. MC iktidarının yerine, ulusal demokratik bir hükümetin geçmesini sağlayacak şartları yasal yollardan vereceğimiz

mücadeleyle yaratmaktır" (DİSK, 1977). "Ulusal demokratik hükümeti" kuracak olan da mevcut partiler içinde CHP görünmektedir. Faşizme karşı acil görev ajitatif söylemi CHP'lileşmeyi işaret etmektedir: "Bugün ülkemizde iktidara en güçlü aday durumunda bulunan tek ilerici ve demokrasiden yana örgüt"ün CHP olmasıdır. Böyle düşünüldüğü için de "DİSK, CHP'ye oy vermeyi (...) ileri demokratik bir düzen kurulmasının ön şartı sayar" (DİSK, 1977).

Türkiye'de sosyalist hareketin güçlenmeye başladığı bir dönemde, DİSK siyasal açıdan sınıfsal çıkarlar temelinde bu harekete destek vermek yerine bu hareketin gelişmesini önleyecek tutumlara yönelmekte, sınıf bilinci temelindeki yönelişleri faşizm korkusu ve kaygısı ile daha sağdaki sosyal demokrasiye yönelerek önlemeye çalışmaktadır. Ancak bunun kolay olmadığı, bazı eleştirilere maruz kaldığı "İşçiden yana gözüken bazı sözde sol çevreler ise, tabanda nereden geldiği onlarca belirsiz bir 'devrimci birikim'den söz edip, kitlelerin yöneticilerine rağmen hareket ettiğini ileri sürüyorlar" türünden ifadelerden anlaşılıyor (DİSK, 1977).

6. Genel Kurul'da CHP'de bir dönem milletvekilliği de yapmış olan A. Baştürk DİSK'in genel başkanı olarak seçiliyordu. Kuşkusuz bu seçim sonucu, sınıfsal açıdan DİSK'in nereye yöneleceğinin önemli bir göstergesi de oluyordu. DİSK içinde sosyalist söyleme yönelen sendikalar ve yöneticileri, 6. Genel Kurul'dan bu yana örgüt birliğini zedeleyen davranışlarda buldukları gerekçesi ile 1978 yılı Kasım'ında Onur Kurulu'na sevk edilmiştir. DİSK Onur Kurulu 15 Mart 1979'da Yer altı Maden-İş'in 4 ay, Maden-İş, Bank-Sen ve Baysen'in bir yıl süreyle geçici olarak, 6 yöneticinin de sürekli olarak DİSK üyeliğinden ihracına karar vermiştir (DİSK, 1980). 1979 yılı ve sonrası DİSK yönetimi ile "sol" sendikaların gerginlikler yaşadığı, karşılıklı suçlamaların yapıldığı bir dönem özelliği taşımaktadır. CHP'lileşen DİSK için bu "acar" sendikalar fazla gelmektedir. Ancak, tabandaki sosyalist işçilerin varlığı, bu sendikaların kesin ihracını önlemektedir.

Türkiye'nin sola kaydığı ve siyasal hayatın çok hareketli olduğu 1979 yılı sonunda 14 Ekim ara seçimlerine hazırlanan CHP'nin "ilerici ve sosyalistlerden kopmak isteğini açıkça" dile getirmesi, DİSK'i CHP'nin dışında arayışlara zorluyordu. Üstelik, Ecevit, bir konuşmasında Toplumsal Anlaşma'yı eleştiren CHP'li sendikacıların CHP ile ilişkisinin kesileceğini açıklıyordu (DİSK, 1980). Bu gelişmeler üzerine 1979 Eylül'ünde toplanan DİSK Yönetim Kurulu'nun kararlarını açıklayan A. Baştürk zorunluluktan kaynaklanan "yeni bir yönelişin" ipuçlarını da veriyordu: "Türkiye işçi sınıfı bu seçimlere sosyalist hareketin birliğini sağlamış bir partiden yoksun olarak girmektedir. Seçimlere işçi sınıfı adına katıldığını belirten parti ve bağımsız adaylar seçim platformunu siyasal gerçekleri açıklama, sosyalist bilinci geliştirme, demokrasi güçlerinin de sosyalist hareketin birliğini sağlamaya yönelik adımlar atma açısından bir araç olarak kullanılmalılardır. Ancak Türkiye işçi sınıfı bu seçimleri tek kurtuluş yolunun SOSYALİZM olduğunu bilerek ileriye dönük olarak değerlendirecektir" (DİSK, 1980). Daha

önceki seçimlerde CHP'yi açıkça destekleyen DİSK bu açıklamaya rağmen, seçimlerde takınılacak tavra ilişkin açıklamasında CHP'nin dolaylı yoldan desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir: "14 Ekim seçimlerinde faşizm, bunun yandaşı partiler (MHP, CGP, AP, MSP) mutlaka yenilmeli ve geri itilmelidirler (DİSK, 1980). Kuşkusuz, DİSK'in bu ikili tutumu, hiçbir etkisi olmayan bir ara seçimde CHP'ye dirsek göstermek olarak da değerlendirilebilir. Açık olan ise, Türk-İş'le daha iyi ilişkiler kuran CHP'nin DİSK'i mevcut yapısı ile kabul edilebilir bulmadığıdır. 1980 yılı ortalarında A. Baştürk'ün CHP Genel Başkanı B. Ecevit'e gönderdiği mektup ise faşizme karşı mücadelede işbirliği içinde olunmak istenen sosyal demokrasiye ne derecede güven duyulup duyulmayacağını, sınıf sendikacılığı yaptığını ileri süren bir sendikanın ne yapmaması gerektiğini gösteren oldukça öğretici bir belge özelliği taşıdığından biraz uzunca da olsa bazı alıntılar yapmak gerekmektedir: "Sayın Ecevit işçi sınıfımıza ve onun emperyalizme, faşizme, ırkçılığa karşı vermekte olduğu bağımsızlık, barış ve demokrasi mücadelesine destek olma bir yana son zamanlarda ona karşı iyice belirginleşen ve şiddetlenen olumsuz tavırlarınızı anlamakta, artık güçlük çekmiyorum". Aslında, bu itiraf DİSK'in faşizme karşı mücadelede sosyalist hareket yerine sosyal demokrasiye yönelmenin yanlışlığını gösteren tarihsel bir itiraf özelliği taşımaktadır. Ne var ki, DİSK yönetimi bu tarihsel itirafta bulunurken gerçeği görmekte yine de zorlanmaktadırlar. Çünkü onlara göre sorun Ecevit'tedir, CHP'de değil. Bu aymazlığı göstermek için mektuptan aktarmaya devam etmek gerekiyor: "Şahsen siz (...) faşizme, emperyalizme karşı mücadele ilkesinden vazgeçmiş olsanız bile, CHP bu konuda üzerine düşen tarihsel görevini yapmada en küçük bir tereddüt göstermiyecektir, kanısındayım. (...) Genel Başkanı bulunduğunuz CHP tarihsel süreç içindeki yeni ve toplumsal konumu gereği siz ne yaparsanız yapınız, burjuvazinin has partisi olamaz" (DİSK, 1980). Bu yaklaşım, 1970'li yıllarda başlayan faşizme karşı mücadelede DİSK'in geldiği noktayı göstermesi açısından önemli olduğu kadar, CHP'nin de DİSK'i diskalifeye etme amacının anlaşılmadığını göstermektedir. 1970'li yılların sonunda, gelişen sosyalist hareketin işçi sınıfına DİSK aracılığı ile dışardan bilinç götürmesini engellemeye çalışan yönetici kadrolar, sığınmaya çalıştıkları sosyal demokrasinin geline aşamada sınıf sendikacılığı yapan bir sendikadan kurtulmak istediğini anlayamamışlardır. Kuşkusuz bunu sonuçları çok ağır olmuştur. (DİSK'in daha kapsamlı bir değerlendirilmesi için bakınız Sağlık Toplum ve Siyaset, Sayı:9, 2002)

Sosyalist hareketin işçi sınıfına yönelik çabalarının yanı sıra iş pazarının gelişmesi açısından izlenen yüksek ücret yüksek istihdam politikaları da sendikal örgütlenmenin ve hareketin gelişmesini hızlandırmıştır. Kamu kesiminde örgütlü olan Türk-İş yine devletin denetimi ve güdümünde bir sendikal hareket olarak kalırken, özel sektörde örgütlenen DİSK daha bağımsız, daha radikal bir sendikal hareket merkezi olmaya başlamıştır. Ancak, 1970'li yılların sonunda mevcut ekonomik yapı ve izlenecek iktisat politikaları DİSK türü bağımsız, radikal sendikacılığı

kaldırarak bir özelliğe sahip değildi. İzlenecek yeni iktisat politikaları açısından bu türden sendikacılığa müdahale etmek ve denetim altına almak gerekiyordu. Çünkü, maliyet açısından ücretleri kontrol etmek gerekiyordu. Ücretleri kontrol etmek içinse kaçınılmaz olarak işçileri kontrol etmek gerekiyor (Küçük, 1985). İşçileri kontrol etmek için ise öncelikle örgütlerini etkisizleştirmek ve sıkı bir denetim altına almak gerekmektedir. Bu ise biraz korku ve biraz yasal düzenleme işidir. Çünkü bir ekonomi ne kadar dışa açılmak istiyorsa işçilerinin de o denli uysal olması için çaba harcayacaktır. Dış pazarlarda rekabet için gücünü artırmak için yüksek verimlilik ve düşük ücrete ihtiyaç vardır. Bir kapitalist ekonomide en kolay ve rahat kontrol edilebilir değişken ise ücretlerdir. Türkiye ithal ikameci birikim modelinin tıkandığı ve dış pazarlara açılma ihtiyacı duyduğu yıllara bu koşullar altında girerken sendikal stratejilerin ve politikaların buna göre oluşturulup hayata geçirildiğini, bugünden sonuçları itibariyle bakıldığında, ne yazık ki, mümkün görünmemektedir.

Yabancı sermayenin egemen, tekelleşmenin üst düzeye çıktığı, iç pazara yönelik iş kollarında örgütlenmiş olan DİSK, bu iş kollarının dış pazara açılma sürecinde en büyük engel oluşturacağından yeni dönemde mutlaka ortadan kaldırılması gereken bir örgüt olma durumu ile karşı karşıya kalacaktı. Özellikle 1967-1976 döneminde örgütlü mücadelenin işçi sınıfını düzen partilerinden uzaklaştırmaya başladığı bir sürecin, izleyen yıllarda tersine döndürülmesinde katkısı olan DİSK, bu son dönemdeki politikası ile kendi mezarını kazmış oluyordu.

12 Eylül Askeri darbesinden hemen sonraki 1980 - 1983 askeri otoriter yönetim dönemi, MGK'nin 7 No'lu bildiri ile DİSK, MİSK ve bu örgütlere bağlı kuruluşların faaliyetlerinin durdurulduğu, 12 Eylül yönetiminin getirdiği zorunlu tahkim, grev ve lokavt yasakları nedeniyle, sendikal faaliyetlerin askıya alındığı bir dönemdir. 1984 sonrasında, yeni yasal düzenlemeler altında, sendikal örgütlenme yeniden canlılık kazanmaya başladı. Faaliyetleri durdurulan Konfederasyonlardan Hak-İş altı ayı sonra, MİSK 4 yıl sonra tekrar faaliyete başladılar. 1980 yılı öncesinin ikinci büyük Konfederasyonu olan DİSK ise Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesini kaldıran yasanın yürürlüğe girdiği Nisan 1991'e kadar Askeri Mahkeme'de yargılandı. 16 Temmuz 1991'de, sıkıyönetim mahkemesi kararlarını henüz bir sonuca bağlamamış olan Askeri Yargıtay hem DİSK'i kapatma kararını kaldırdı, hem de DİSK yöneticilerini beraat ettirdi. Bir başka kararla da DİSK'in mal varlığı iade edildi. 7 Aralık 1991'de Genel Kurul'unu toplayan DİSK, tekrar faaliyete başladı.

Eski gücüne ulaşmakta zorlanan DİSK, siyasi açıdan sosyal demokrat partiler ile ilişkisini sürdürürken, sosyalist hareket de DİSK içindeki gücünü artırmaya çalışmaktadır. Ancak DİSK'e bağlı önemli sendikalarda MHP, AK Parti ve SP gibi sağ partilere oy verecek üye işçi oranının yüzde otuzlara ulaşmış olması, sosyalist hareketin 1980 öncesindeki kadar etkili olup olmamasının da sınırlarını belirlemektedir. Tabanın sosyalist harekete kaydığı 1980 öncesinde DİSK yönetimini ve siyasetini sola taşıyamayan

sosyalist sendikacılığın, yeni dönemin bu yeni koşullarında işinin hiç de kolay olmadığı anlaşılmaktadır.

MİSK ve Siyaset

Sendikal hareketin DİSK aracılığı ile siyasallaşmaya başladığı dönemde, 1970 yılında Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) kuruldu ("MİSK ve siyaset ilişkisini ortaya koyan bu bölüm büyük ölçüde daha önce yayınlamış olduğumuz "Milliyetçi Hareket Partisi ve Sendikacılık"tan yararlanarak yazılmıştır" Özgür Üniversitesi Forumu, Sayı:13,2001). 1960'lı yıllar boyunca işçileri bir "milleti oluşturan zümrelerden biri" olarak görüp, bu çerçevede değerlendiren MHP, "işkollarında kuvvetli sendikalar"ın Türk-İş içinde oluşturulabileceğini düşünmüştür. 1960'lı yıllar için ayrı bir sendikal örgütlenme gereği duymayan MHP, işçilerin "15-16 Haziran Eylemleri" nedeniyle, milliyetçi hareketin ortaya çıkışında olduğu gibi, bu kez de tepkisel olarak DİSK'e karşı 23 Haziran 1970 tarihinde MİLLİ-İŞ MİSK'i (Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurdurmuştur. 1971 yılında 4.766 üyesi olduğu belirtilen ve I. Genel Kurulu'nu 1972 yılında yapan MİSK'in 1975 yılına kadar faaliyetlerine rastlanmamıştır. 1975 yılında işçi hareketinin ulaştığı boyut, MİSK'in de faaliyete geçme zamanının geldiğini göstermektedir. Milliyetçi Cephe İktidarının nimetlerinden de yararlanarak örgütlenmeye çalışan MİSK'in umduğunu bulduğunu söylemek zor görünmektedir. 1976 yılı, MİSK'in kağıt üzerinde de olsa, aynı kişilere sendika kurduklarak hızla yaygınlaşmaya çalıştığı yıl özelliği taşımakta; Türkiye Komünist Partisi'nin "atılım" yılı ilan ettiği 1976, MİSK için de "atılım" yılı olmuştur. Kuşkusuz bu atılda, MHP'nin Milliyetçi Cephe (MC) hükümetinde bulunmasının, MHP'nin çeşitli devlet kademeleri ve kuruluşlardaki etkinliğinin artmasının da önemli bir katkısı olmuştur. İzmir'de Tarih İplik Fabrikası'nda olduğu gibi, pek çok işletmede DİSK'e bağlı sendikalara üye işçiler işten atılmış, yerlerine MHP'li işçiler alınmaya başlamıştır. Kamu işletmelerindeki bu uygulamanın benzeri özel kesime ait işletmelerde de uygulanmış, bu nedenle 1970'li yılların sonunda işyerlerinde sık işten atılmalara, sendikal baskılara karşı direniş ve işgallere başvurulmuş, MHP'liler, MİSK üyesi işçiler ile DİSK üyesi işçiler arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Bu saldırgan, işveren ve MC destekli sendikacılık sonucunda, MİSK'in Çalışma Bakanlığı'na bildirdiği üye sayısı 1971 yılında 4.766'dan 1977 yılında 225.571'e yükselmiştir. Kuşkusuz, bu sayı gerçeği yansıtmamakla birlikte, sendikal alanda işçi sınıfının yükselen mücadelesine karşı işverenler ve MC hükümetlerince önemli bir güce dönüştürülmekte olduğunu göstermektedir. Burada dikkate alınması gereken, MİSK'in özellikle imalat sanayi gibi işçi hareketleri açısından stratejik olan alanlarda örgütlenmeye çalışmasıdır. MİSK'in işçi sınıfının mücadelesinde belirleyici rol oynayan imalat sanayinin temel sektörlerinde örgütlenmeye çalışarak, bir güç haline gelmeye/getirilmeye çalışılması oldukça anlamlıdır. 1979 yılının sonları itibarıyla hem sermayenin hem de MC hükümetlerinin bunda önemli mesafeler kat ettiği anlaşılmaktadır. MİSK'in gücü büyük ölçüde devlete dayanıyordu. MHP üzerinden devlet gücünü çekincesiz olarak kullandığı ölçüde MİSK'in de gücü artıyordu.

MİSK imalat sanayiinde olduğu gibi, sanayinin geliştigi tüm illerde de örgütlenmeye çalışmıştır. Şube kuramadığı yerlerde, aynı kişilere de olsa temsilcilikler açtırarak varlığını duyurmaya çalışmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, MİSK'in MHP'nin oy kaynağı olan Orta ve Doğu Anadolu'daki kentlerden çok, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Kayseri, Mersin, Bursa, İskenderun, Konya, Samsun gibi Türkiye'nin sanayileşmiş ama MHP'nin oldukça zayıf olduğu (Adana, Kayseri hariç) kentlerinde örgütlenmiş/örgütlenirilmiş olması, bölge temsilcilikleri kurmuş olması daha büyük anlam taşımaktadır. MİSK'e bağlı sendikaların üye sayısı, 1979 sonunda da 285.496 olarak belirtilse de bu sayının gerçeği yansıttığını söylemek zordur.

1979 yılı Temmuz ayında MİSK'in Ankara'daki "Eğitim ve Kültür Merkezi"nde patlayan bombanın Emniyet Müdürlüğü'ne göre bomba imalı sırasında gerçekleşmiş olması, pek çok saldırının örgütlendiği merkezler olarak 12 Eylül Mahkemelerinde yargılanan Ülkü Ocakları'na parasal destekte bulunması MİSK'in ne düzeyde sendikacılık yaptığını göstermektedir. Bu tür sendikacılığa bir de baskı ile üye kazanılmaya çalışılmasına gösterilen direnç, MİSK'in gelişiminin önlenmesinin diğer bir nedeni olmuştur.

MİSK'in özellikle DİSK'e bağlı sendikaların güçlü ve örgütlü olduğu bölgelerde ve işyerlerinde, MHP yandaşı Ülkü Ocakları militanlarına alternatif sendikalar kurduklarak, işçi kesimine hakim olmaya çalışmasının yanı sıra bir diğer önemli özelliği de, dolaylı da olsa, sağdan milliyetçilik rekabeti aracılığı ile Türk-İş'in DİSK ile giriştiği mücadelede sola kayışını önleme amacı taşımasıdır. 1970'li yıllarda A. Türkeş, sendikacılığa ilişkin verdiği bir demeçte bu duruma açıklık kazandırmaktadır. Bu nedenle, uzunca da olsa bir alıntı yapmak gerekiyor: "Türk işçisi, daima milletimiz ve devletimizi tehdit eden menfur emellilerin en büyük propaganda hedefi olarak görülmüş, bu yolda istismarı için büyük gayret sarfedilmiştir. İşte Türk-İş ve Misk bütün bu yabancı ideolojilerle mücadele ve elinde bulundurdukları kitleyi tehlikelerden muhafaza konusunda gayretlerinde her türlü takdirin üstündedirler. Yalnız son zamanlarda bazı aşırı düşüncelerin hakim hale getirildiği partiler, milliyetçi, vatansever Türk işçisinin en büyük teşkilatı durumundaki Türk-İş üzerinde oyunlar tezgahlamak çabası içinde görünüyorlar. Türk işçisinin geleceği bakımından Türk sendikacılık hareketinin her türlü parti menfaati ve çekişmesinin üstünde yürütülmesi şarttır. Türk-İş gene partiler üstü planda; fakat tabanına yani Türk işçisine hakim milliyetçi dünya görüşü istikametinde faaliyetini yürütmelidir. Eğer kitlede fikir işlenmediği ve boşluk kaldığı takdirde, bu boşluğun neyle ve nasıl doldurulduğunu 12 Mart öncesi hadiseleri göstermiştir. Bu sebeple zamanımızın en kuvvetli, en geçerli fikri olan milliyetçilik, Misk tarafından nasıl resmi dünya görüşü olarak ilan edilmişse, Türk-İş tarafından da resmi dünya görüşü ilan edilmelidir". Bu nedenle de, MHP ve MHP'yi bu alanda bir yedek güç olarak destekleyen sermaye, Türk-İş'e üye Türk Metal gibi güçlü sendikaları MİSK'e üye yapmak yerine, Türk-İş'i etkilemek için Türk-İş içinde tutmayı tercih etmiş görünmektedir.

1970'li yılların sonunda MİSK ve "ülkücü hareketin", sendikal harekette toparladığı insan malzemesi ve ulaştığı sendikal yapı ile, ona yüklenen misyonu (anti-komünist sendikal reaksiyon) sürükleyemediği, bunda oldukça yetersiz kalındığı, egemen blok tarafından anlaşılması. Devletin ve sermayenin tüm desteğine rağmen MİSK'in yeterince etkili olamayışı, egemen blokun kimi unsurlarınca bizzat bu 'misyon'un sorgulanmaya başlanması, yeni bir arayışı gündeme getirecekti. Bunun için de Türk Metal sendikası iyi bir örnek oluşturacaktı. Bu nedenle, 1970'li yılların sonuna doğru bu tür sendikacılık da sermaye tarafından dikkate alınacaktı.

12 Eylül'le birlikte tüm konfederasyonların olduğu gibi MİSK'in de faaliyetleri durduruldu, sendika yöneticileri göz altına alındı, fakat MİSK'in merkezinin bulunduğu Ankara'da sıkıyönetim komutanlığı MİSK hakkında soruşturma açmadı. Soruşturma açılmadığı için de MİSK'in faaliyetlerinin durdurulması hakkındaki karar boşlukta kaldı. MİSK'e bağlı Türk Ağaç İş eski genel başkanı F. Berberoğlu ve Türk Deri İş eski genel başkanı H. Aslan, 26 Aralık 1983 günü Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına başvurarak sendikaların yeniden faaliyete geçmelerine izin verilmesini istediler. 11 Mayıs 1984 tarihinde Genel Kurul'un da 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın 5. Maddesi kapsamı dışında kaldıkları gerekçesiyle izin vermesi ile MİSK ve bağlı sendikalardan Genel Sen dışındaki tüm sendikalar yeniden faaliyete geçti, 15-16 Eylül 1984'te Olağanüstü genel Kurul'unu yapıp, tüzük değişikliğine giderek kendisini yeni Sendikalar Yasası'na uyarladı. 3-4 Kasım 1984 tarihinde ise dördüncü genel kurulunu yaptı. Ancak, MİSK'e bağlı sendikaların büyük bölümü, faaliyete geçmelerine izin verilmiş olunmasına rağmen, faaliyete geçecek güçte değildiler. Faaliyete geçebilen sekiz sendikaya üye olan işçiler ise istifa edip ayrılmaktaydılar. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın (ÇSGB) 1985 yılı Ocak ayı istatistiklerine göre MİSK'e bağlı ve faaliyette bulunan sekiz sendikaların toplam üye sayısı 4.750 idi. Ancak, MİSK'e bağlı sendikalar yeni yasal düzenlemenin açık bıraktığı bir alandan yararlanarak üye sayılarını yüksek gösterme ve beş sendika için de işkolu barajını aşma olanağına kavuşmuş oldular. MİSK'e bağlı sekiz sendikaların üye sayısı bu yasal boşluğun tanımış olduğu olanak ile bir anda 115.000'e yükselmiş oldu. Kuşkusuz bu sayının gerçekte bir ilgisi yoktu. Türk-İş'e bağlı sendikalara üye olan pek çok işçi MİSK'e bağlı sendikalara üye gösterildikleri için bu sendikaların yöneticileri hakkında dava açtı. Türk-İş Genel Başkanı, ÇSGB M. Kaleml'i Türk-İş'e alternatif bir işçi örgütü yaratmaya çalışmakla suçladı. Anlaşılan o ki MİSK'in yasaklı olduğu bu dönemde tek kalan ve hükümet ile bir türlü iyi ilişkiler kuramayan Türk-İş'e ANAP'taki "milliyetçi hareketçiler" in de katkısı ile bir gözdağı verilmek istenmesinin yanı sıra, ilk gözdağrılarını MİSK de güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak ANAP ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndaki "milliyetçi hareketçilerin" katkısı MİSK'i canlandırmaya yetmeyecek, bu başarısızlık izleyen yıllarda MİSK'de huzursuzluklara neden olacaktı.

Gecikmeli de olsa, 21 Mayıs 1985 tarihinde Ankara

Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde 1975 ve 1978 yıllarında seçilen MİSK yöneticilerinden bazıları hakkında MHP ve ülkücü kuruluşlara maddi yardım yaptıkları gerekçesiyle dava açıldı. Mahkeme MİSK davasının MHP ve ülkücü kuruluşlar davası ile birleştirilmesi kararını vermesine rağmen Askeri Yargıtay bu kararı bozarak, sanıkların sadece sendikalar yasasını ihlalden yargılanmalarını istedi, bu arada dava zaman aşımına uğradı, böylece MİSK faaliyetine devam etme olanağına kavuştu.

MİSK'in 19-20 Aralık 1987 tarihinde toplanan beşinci Genel Kurul'unda tıkanma noktasında olunması nedeni ile yeni bir isim ile daha meşru bir ortamda güç toplanabileceği düşünülmüş konfederasyonun ismi Yurdumuz İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Yurt-İş) olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklik MİSK'in kendi geçmişini de inkar etmek, çıkış kaynağından kopuş anlamına gelmektedir. Genel Kurul'da başkan seçilen M. Beşen, isim değişikliğinin nedeni olarak "MİSK'in adının MHP ile birlikte düşünülmesinin bir çok sorun yaratmasını" göstermiştir. Ancak, bu değişiklik de MİSK'in dağılma sürecini durdurmamış, izleyen yıllarda sendikalar konfederasyondan ayrılarak bağımsız kalmayı tercih etmeye başlamışlardır. 1988 yılı sonuna gelindiğinde konfederasyona üye sendika sayısı dörde düşmüştü. Sendikalar Yasası'na göre konfederasyon kurabilmek için en az beş sendikaların bir araya gelmesi zorunluluğu nedeni ile, ÇSGB üye sayısı beşin altına düşen konfederasyonun fesih işlemlerinin başlatılması için 28 Eylül 1988 tarihinde Ankara Valiliği'ne başvurdu, tasfiye komisyonu 26 Temmuz 1989 tarihinde tasfiye işlemlerini tamamladı, Konfederasyon'un dosyası ÇSGB'nca 11 Ekim 1993 tarihinde işleminden kaldırıldı.

MİSK'in (aynı anlamda Yurt-İş'in) çözülüp dağılmasını hızlandıran en önemli etmen ise Sendikalar Yasası'nda 1988 yılı Mayıs'ında yapılan değişikliklerle, sendikaların 1983 öncesindeki üyeliklerinin noter aracılığıyla yenilenmesi zorunluluğunun getirilmesi olmuştur. ANAP'lı ve ÇSGB'ndeki "milliyetçi hareketçilerin" desteği ile varlığını sürdürmeye çalışan MİSK için, bu yeni zorunluluk yolun sonu anlamına da gelmiştir. Gerçek üyeleri bulunmayan sendikaların bu yasal zorunluluk sonucunda varlıklarını sürdürmeleri olanaksızlaşmıştı. Bu durum, işçi sınıfının yükselen mücadelesinin önünü kesmek için kurdurtulan MİSK'in işçi hareketinin "terbiye edildiği" bir dönemde gereksizliğinin tescilinden başka bir şey değildi.

Ancak MİSK'in devamı Yurt-İş'in tasfiye işlemleri sürerken, 30 Ocak 1993 tarihinde Yeni Bes-İş, Tek Tarım İş, Genel Deri-İş, Türk Genel Sen ve Tek Yapı-Sen İzmir'de aynı mirasın sürdürümcüleri olarak Birleşik İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (BİSK) kurdular. Böylece 1980'li yılların sonuna doğru yok olmaya yüz tutan bir sendikal anlayışı yeniden canlandırmaya çalıştılar. Kuşkusuz böyle bir girişimde bulunma cesaretini 1990'lı yıllarda yükselen "milliyetçilik" dalgasının kendilerine de yansıtacağı düşüncesinin önemli bir payı bulunmaktadır. Böyle bir düşüncede MHP'nin mirasçısı MÇP'nin giderek artmaya

başlayan gücünün de önemli bir payı bulunmaktadır. BİSK, işçiler içinde umduğu desteği bulamayınca, adresi netleştirmek için eski referanslara yönelme gereği duydu, 22-23 Ocak 1994 tarihlerinde 65 delegenin katılımı ile yaptığı 1. genel kurulda adını Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) olarak değiştirdi. ÇSGB'nin Temmuz 1994 istatistiklerine göre MİSK'e üye 6 sendikadan 2'si üye sayısı bildirmişti ve bu sayı toplam 5.959 idi. Ocak 1995'te ise MİSK'e bağlı sendika üye sayısı 7'ye, 2 sendikaya üye işçi sayısı da 7.488'e yükselmisti. Ocak 2000 istatistiklere göre ise, MİSK'e üye sendika sayısı asgari sınır olan 5'e, üye sayısı bildiren 2 sendikaya üye işçi sayısı da 3.945'e düşmüş bulunmaktadır. Bu haliyle MİSK, kağıt üzerinde kalmış bir konfederasyon özelliği taşımaktadır. Çünkü artık, ne sermayenin ihtiyaç duyduğu bir yedek güçtür, ne de kendisini destekleyecek bir Milliyetçi Cephe anlayışı vardır. Var oluşunu temel nedeni olan bu koşulların yokluğu, MİSK'in varlığını da gereksiz kılmıştır. Deniz bitmiş, yolun sonuna gelinmiştir.

MİSK'in tükenişinde, artık işçi sınıfının karşısında tutulması gereken bir yedek güç olma özelliğini yitirmesinin yanı sıra MHP'nin yönelmiş olduğu yeni sendikacılık politikasının da önemli bir payı bulunmaktadır. Sendikal hareket 1980'li yılların sonundan itibaren özellikle de 1990'lı yıllarda MHP için bir meşrulaşma ve kitleleşme aracı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Asıl önemli olan ve üzerinde durulması gereken de bu yeni durumdur.

Hak-İş ve Siyaset

Milli Selamet Partisi'nin MC hükümetinin ortağı olduğu 1976 yılında, Erbakan'ın da büyük çabaları ile kurulan Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ), islamcı bir sendikacılık hareket yaratmak ve islamcı bir düzen kurmada kullanmak amacını taşıyordu. Böylece, dönemin Çalışma Bakanı da olan MSP'li A.T. Paksu "Milli Selamet zihniyetindeki işçi sendikalarını bünyesinde barındıran bir konfederasyon kurulması için ön çalışmaların başladığı" dediği konfederasyon kurulmuş oluyordu. HAK-İŞ'in Genel Sekreteri M. Taşçı ise konfederasyonumuz "İslamın inanç ve yaşayış çemberi içinde yeni bir sendikacılık anlayışını yerleştirmeye ve tatbika çalışmaktadır" derken amacı açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle söylemine ve siyasal davranışına hep islamcı hedefler egemen olmuştur. HAK-İŞ 1976-1980 döneminde MSP'nin desteğini de alarak güçlenmeye çalışsa da kayda değer önemli gelişmeler gösterememiş, işçi sınıfı içinde islamcı düşünceyi savunan bir sendikal hareket olarak yer almıştır (Koç, 1995).

HAK-İŞ asıl gücüne, 12 Eylül'den sonra ulaşmıştır. Kısa bir süre kapalı kalan konfederasyon camii minarelerinin fabrika bacalarından daha hızlı yükseldiği bir dönemde, işçi sınıfının tabanında meydana gelen sağa kayıştan da yararlanarak Türk-İş'ten sonra önemli örgütlerden biri haline geldi. DİSK'i 11 yıl kapalı tutanlar, 1981 yılı başında Milli Güvenlik Konseyi'nin 45 sayılı kararı ile HAK-İŞ ve bağlı sendikaların faaliyetine izin verdi.

1980'li yılların ortasına doğru HAK-İŞ toplumsal muhalefetin sol kanadı ile yakın ilişki içine girmeye başladı, 1980 öncesinde "yahudi bayramı" ilan ettiği 1 Mayıs'ı 1989 yılından itibaren kutlamaya başladı. Bu dönem, HAK-İŞ'in islami renklerini saklayarak, örgütlenmede daha geniş bir kesime hitap etmeye çalıştığı bir dönem özelliği taşıyor. DİSK'in kapalı olduğu bu dönemde DİSK'e bağlı bazı sendikaların üyelerinin HAK-İŞ'e katılması bu süreçte önemli adımlar atıldığını gösteriyor. HAK-İŞ'in daha sonra Demokrasi Platformu gibi kurumların içinde de yer alarak geniş kesimlere yönelik faaliyette bulunduğunu göstermeye çalışıyordu. Ancak, uygulamada ise islamcı ögeler ağır basmaya devam ediyordu.

1990'lı yılların ikinci yarısında Refah Partisi'nin hem yerel yönetimlerde yönetime gelmesi hem de hükümette yer alması HAK-İŞ için büyük bir avantaj oluşturmuştur. HAK-İŞ, yöneticilerinin de milletvekili seçildiği, siyasal açıdan desteklediği bir partinin iktidar olmasının tüm nimetlerinden yararlanmaya çalıştı. 1990'lı yılların ikinci yarısındaki laiklik tartışmalarında açıkça Refah Partisi'nin yanında yer aldı, desteğini esirgemedi.

HAK-İŞ sendikacılık ile siyaset ilişkisini başlangıçta çok açık olarak islamcı bir düzenin kurulması üzerine temellendirmişken, 1980'li yılların sonuna doğru bu söylemi daha az dillendirse de uygulamada hayata geçirmek için fırsatları değerlendirmekten kaçınmamıştır.

Sonuç yerine kısa bir değerlendirme

Sanayileşmesi durgun, nüfusu hızla artan, işsizliği yaygınlaşan, sağlıklı kentleşen, aşırı enflasyon oranlarına sahip bir ülkede, sendikaların siyasetten uzak durarak sorunlarına çözüm bulamayacağı açıktır. Korporatist politikaların birer sosyal kontrol aracına dönüştürdüğü sendikacılık zaman zaman işçileri militanlaşmaya iterek, bu sendikacılığı aşmaya yönlendirebilmektedir. 1989 yılı "Bahar Eylemleri" bu militanlaşmanın ve siyasetten uzak duran sendikacılığa karşı çıkışın da ilk işareti olarak değerlendirilebilir. Ancak, işçi sınıfını siyasallaştıracak öznelerin 1980 sonrasında oldukça güçsüz olması, bu sürecin başka bir aşamaya evrilmesini de olanaksız kılmıştır.

1990'lı yıllar sosyalist hareketin işçi sınıfı ile bağ kurmaya çalıştığı bir dönem özelliği taşısa da bunda kayda değer gelişmelerin sağlandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bir önceki dönemin deneyimli, birikimli, sosyalist hareket ile tanışmış kentli işçisinin yerini, yeni bir göç dalgası ile kırdan kente gelen, deneyimsiz, birikimsiz, sosyalist harekete mesafeli bir işçi kuşağı almıştır. Sermayenin saldırıları karşısında örgütlenme gücü ve yeteneğini de önemli ölçüde yitiren bu yeni işçi kuşağı ve sendikacılar kendisi için sınıf olmayı düşünmek bir yana, kendiliğinden bilinçlenmeyi ifade eden sendikal örgütlenme bilincine ulaşmada bile oldukça sorunlu görünmektedir. Kuşkusuz, geline bu süreçte siyasetten uzak durmayı temel ilke edinmiş olan sendikacılığın çok önemli bir payı bulunmaktadır. Bu sürecin tersine çevrilmesi için işçi sınıfının dışardan bir müdahaleye büyük bir gereksinim duyduğu açıktır.

İttihat ve Terakki yönetiminin benimsediği sendikal hareketi kontrol etmek ve denetim altında tutmak politikası Cumhuriyet döneminin de temel politikası olmuştur. Yöneticiler açısından sanayileşme çabaları ve ekonomik sorunlar öncelikli olmuş, sendikalar ve sendikacılık da bunu sağlayacak araçlar olarak algılanmıştır. Bu haliyle de Türkiye’de sendikacılık iktisat politikalarının ayrılmaz bir parçası olurken, siyaset dışı kuruluşlar olarak algılanmak istenmiştir. O nedenle de devlet sendikacılığın boyutlarını ve politikasını belirlemede elindeki araçları (yasal düzenlemeler, eğitim, teşvikler, idari ve mali denetim vb.) kullanmaktan çekinmemiş, sınıf sendikacılığı yerine, siyasete uzak bir sendikacılığın olmazsa olmazlarından korporatist ücret sendikacılığının yerleşmesi için büyük özen göstermiştir. 1980 sonrasında aylık sendikacılığı için de kolay bir sendikacılık olan bu politikalar hızla alıcısını bulmuştur. Ücret sendikacılığı ile yetinmiş olan bir sendikacılığın, ücretlerdeki artışları verimliliğin ve kişi başına milli gelirin üstüne çıkaramaması ise sendikacılığın tamamen yoğunlaştığı bu alanda bile başarılı olmadığını göstermektedir.

Marksist anlamda iktidar perspektifi taşımayan ama ilk ve ilkel amaç taşıyan sendikal stratejilerin kazanımlarının çok sınırlı olduğu ve bunların ilk esinti ile hızla kaybedildiği Türkiye’de sendikal politikaların içinde siyasetle ilgilenmek gibi bir düşüncenin köklü bir yer edinmemesi eksikliğin ötesinde başka kavramlarla açıklanması gereken bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bu sorguda sorulması gereken sorulardan biri, dar anlamda sendikal hareketin kadrolarının, geniş anlamda işçi hareketi kadrolarının siyaset ve siyasi öznelerle arasındaki bağı ne denli kurabildiği, böyle bir yetenek sergileyip sergileyemediği ile ilgili olmalıdır. Bu soruya ne yazık ki şimdilik olumlu cevap vermek mümkün görünmemektedir.

Türkiye’de işçi hareketleri tarihi açısından bakıldığında sorulması gereken sorulardan biri de sendikaların işçi sınıfını ezilmiş, artık hiçbir umudu kalmamış, ömür boyu açlık çeken yaratıklar yığınınından başka bir şey olmamak için kaçınılmaz olarak sermayenin gaspına karşı direnmek, durumunu geçici olarak iyileştirmek için ortaya çıkan fırsatları ne derecede değerlendirdiği, girişimde bulunduğu; bunu yerine getirerek Türkiye’de işçi sınıfının, sermaye ile olan günlük çatışmasında gerilemeyerek ve daha büyük çapta şu ya da bu harekete girişme olanağını, yeteneğini kazandığıdır. Kuşkusuz, sendikaların bu günlük savaşımın sonal sonucunu abartıp abartmadığı; verilen mücadelenin bu sonuçların nedenlerine karşı olup olmadığı da değerlendirilmesi gereken bir başka durumdur. Sermayenin saldırılarına karşı direniş merkezleri olarak ne derecede yararlı işler gördüklerinin yanı sıra ücretlilik sistemini, düzenini kesin olarak kaldırmak yerine, güçlerini sadece düzenin sonuçlarına karşı savaşmak için kullanıp kullanmadıkları da önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Sendikaların toplumsal ve siyasi hareketi ne denli desteklediği; tüm işçi sınıfının öncüsü ve temsilcisi olarak davranıp davranmadığı, sendika dışında kalanları kendine çekip çekmediği; en az ücret

alan işçilerin çıkarlarına büyük özen gösterip göstermediği; çabalarının ezilen yığınların kurtuluşuna, özgürlüğüne yönelik olduğunu gösterip göstermediği mutlak sorgulanması gereken bir durumdur.

Yukarıdaki sorunlar açısından bakıldığında Türkiye’de sendikal hareket ve stratejilerin, kısa bir dönem hariç, bunu gerçekleştirmediği, bu nedenle de bugün var olup olmama sorunu ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu durum ise sendikaların eski stratejilerinden ayrılıp yeni stratejiler izlemesi gerektiğini göstermektedir. Bu stratejilerin içinde siyaseti önemsemek gerektiğini belirtmeye gerek var mı? Hem sınıf için, hem de sınıfa öncülük edecek özne olan siyasi yapılar için sendikacılık ile siyaset arasındaki bağı ilişkinin daha kapsamlı bir düzeye taşınması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akkaya, Y.** (1991), "Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı: 136.
- Akkaya, Y.** (1992), "İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasi partileri ve Çalışma Hayatı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı: 140, 141.
- Akkaya, Y.** (2001), "Milliyetçi Hareket Partisi ve Sendikacılık", Özgür Üniversite Forumu, Sayı: 13.
- Akkaya, Y.** (2002), "Ya Faşizm ya DİSK(al)ifikasyon Mu?", Sağlık Toplum Siyaset, Sayı: 9.
- DİSK** (1975), V. Dönem Çalışma Raporu (1973-1975), İstanbul.
- DİSK** (1977), 6. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstanbul.
- DİSK** (1980), 7. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstanbul.
- Gülmez, (1983)**, Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi), TODAİE Yayını, Ankara.
- Güzel, M. Ş.** (1996), Türkiye’de İşçi Hareketi, Kaynak yayınları, İstanbul.
- İşıkli, A.** (1990), Sendikacılık ve Siyaset, İmge Kitabevi, Ankara.
- Koç, Y.** (1995), Şeriatçılar, İşçi Hakları ve HAK-İŞ, Öteki Yay., Ankara.
- Koç, Y.** (1999), Sendikacılık, Siyaset, Türk-İş, Türk-İş Eğitim Yayını No 17, Ankara.
- Küçük, Y.** (1990), Türkiye Üzerine Tezler (1908-1998), İstanbul.
- Lenin, V. I.** (1990), Ne Yapmalı, Sol Yayınları, İstanbul.
- Marx-Engels.** (1967), Manifeste du Parti Communiste, Paris.
- Marx-Engels.** (1978), Le Syndicalisme, FM/petite collection maspero, Paris.
- Mumcuoğlu, M.** (1979), Sendikacılık-Siyasal İktidar İlişkileri, Ankara, Doruk Yayınları.
- TÜRK-İŞ** (1980), Türk-İş Dergisi, Sayı:138.
- TÜRK-İŞ** (1982a), Türk-İş Dergisi, Sayı:154.
- TÜRK-İŞ** (1982b), Türk-İş Dergisi, Sayı:162.
- TÜRK-İŞ** (1982c), Türk-İş Dergisi, Sayı:164.
- TÜRK-İŞ** (1982d), Türk-İş Dergisi, Sayı: 165.
- YURT ve DÜNYA** (1978), Sayı: 8.